

Krista Kumberg,
bibliograaf ja kirjanduskriitik

Illustratsioon raamatust: Kärt Hellerma. „Õrnad kõrvad“ (2010, kunstnik R. Saks)

Kas maal on elu?

Juba ammuilma kõhvitseb meelesoppides üks teema – kuidas, kui üldse, kirjeldab kaasaegne lastekirjandus maaelu, maalapse elu? Iseloomulik on üks tõestisündinud tõik. Kirjutan mõnikord väikesest autopõnnist, Anto nimeks. Viimati saatsin ta maale vanaema hoole alla, kustal on ka hea sõber – traktoripoiss Tõnis. Vaimusilmas kujutasin ette üht värvilist kaasaegse disainiga põkat, nagu neid tee ääres põldudel ikka näha on. Kunstnik Priit Rea aga joonistas Tõnise vanaks heaks bellarussiks! See on muuseas väga iseloomulik. Ka kirjanikud kirjeldavad lasteraamatutes maaelu oma lapsepõlvemuljetest lähtuvalt. Seega on maaelu küll idülliline, aga mitmes mõttes ajast ja arust – nagu huviretk vabaõhumuuseumi. Mõne kirjutaja puhul kumab läbi, et maal on küll kena vahel viibida ja suvitada, aga ega seal mingit elu ei ole. Selles mõttes, et pole mugavusi, kooli ja teisi lapsi.

Kui möödunud sajandi alguskolmandikus oli Ettekanne algupärase lastekirjanduse päeval Tartu Linnaraamatukogus 15. aprillil 2015.

lasteraamatute sündmuspaik peamiselt maal, veel viiskümmend aastat tagasi nii maal kui linnas, siis nüüd elavad raamatulapsed valdavalt linnas ning satuvad maale peamiselt suvevaheajal. Pere leiab endale esialgu räämas, aga armsa maja keset hunnitult loodust, kuhu tasub end sisse seada ja sisse elada nagu Ilmar Tomuski „Pöörases puhkuses Parakatkus” ja Reet Made „Salarohelises hiies”. Või sõidab pere *in corpore* vastsesse suvekodusse nagu Reeli Reinausi „Mõistatuses lossivaremetes” ja Kaja Sepa „Hetkes enne homset”. Või saadetakse laps mõne vanema sugulase juurde suve veetma. Või on lapsel küljes mingi füüsiline viga, mida maaelu aitab praavitada, nagu Kärt Hellerma „Õrnades kõrvades”, Kristel Salu „Viljaküla Britas” ja Elsa Pelmase „Seiklustes Metsapärdil”. Või pole last vanemate eemalviibimise tõttu lihtsalt kuhuigi mujale panna nagu Evi Risti „Külakoolikellas”.

Mõni programmilise mekiga raamat jutustab perest, kes on otsustanud kolida maale, aga mitte taluelu elama. „Pärismaalastest” nendes raamatutes palju juttu ei tehta, maaelu tegelikust

toimimisest ka vaid servapidi, eripärast naabrite näitel aga küll. Kummatigi teisi lapsi maal justkui ei elaksi ja kui suheldakse lastega väljastpoolt peret, on need suvitajate võsukesed.

On maaelu idealiseerivat suhtumist – mida kõike seal mängida ei saa, kui suurepärane on elada loodusega kooskõlas seda nautides ja selle imedest osa saades. Jutustatakse kapsapeade silitamisest, lammastele laulmisest ja viljapuudega kõnelemisest. Põline maainimene ütleks selle peale: „Ah, mis sa albid!”, ehkki ka tema teeb õunapuust möödudes tüvele pai.

Teine variant – kohalikku elu ja kohalikke tüüpe kirjeldades kasutab autor „nalja pärast” paksult värve ja naeruväärastab kõike, mis linlikust erineb. Seda on teinud näiteks Raivo Tihanov ja Mait Vaik. Ei teagi kohe, mis on rohkem vastukarva – kas naljakas-naeruväärastav, aga lõppkokkuvõttes sümpaatiaavaldusteni jõudev jutt või säärane looduseuurija suhtumine, kes, leidnud harukordse sitika, kirjeldab nüüd hardunult selle veidrat välimust ja pentsikut eluviisi. Või hoopis see, et maaelust sooja sümpaatiga jutustavad raamatud on... nii igavad.

Aga nüüd siis raamatute juurde. Muljet, mille eesti kirjandus mulle lapsena maaelust jättis, iseloomustab kõige paremini värsirida: „Karjalaps vaeneke kuhja all kükib...”. Teisisõnu, laste elu maal oli täis üle jõu käivat tuima tööd, puhata ja mängida – see ei tulnud kõne allagi. Jüri Parijõgi kirjeldab karjalapse kurba saatust, väikese rohija igatsust halli vanamehe järele, kes imeväel tema elu kergendaks, rasket tööd turbarabas jne. Isa küll kinkis raamatuid ja tõi laadalt saapad, oi, millist rõõmu see tekitas. Aga kui uiske saada tahtsid, tuli ise hoolega tööd teha, sent sendi kõrvale koguda. Kõige selle tõttu osati asju rohkem hinnata, neist rõõmu tunda – mitte nagu nüüd.

No ja siis lugesid sinna kõrvale Astrid Lindgreni „Bullerby lapsi”! Milline kontrast! Rangelte võttes tegelevad Bullerby küla täiskasvanud talupidamisega ja teevad samuti päevast päeva füüsiliselt rasket maatööd. Ka lastel on omad tööd. Lippavad poodi näiteks. Hoiavad last. Naerivagude rohimine-harvendamine jääb nende hooleks, ka heinte kojuveol ning küünipanekul löövad nad kaasa. Sealjuures ei kirjeldata mitte palavust, higi, torkivaid pepri, vaid heinavirna otsast hüppamist ja

käikude rajamist. Maal on lõbus! Töö on lõbus. Maal saab nautida oivalist vabadust ja tõelisi mängu. Idüll, aga mitte eluvõõralt lääge.

Vanavanemate juurde

Heinalakas magamine, lüpsisoe piim, koduloomad ja -linnud, onni ehitamine metsatukka, kastemärg rohi, küpsed metsmaasikad, piimapukk, pikk teekond poodi või autolavkasse, sümpaatselt kent-sakad külainimesed – need märksõnad toovad paljude keskealiste näole õndsas ilme. Meil on see kogemus. Kaduv kogemus, paraku. Aga raamatutes püütakse seda elusana hoida. Ma ei mõtle Mikita „Lingvistilist metsa”, vaid Indrek Koffi „Kui ma oleksin vanaisa”, kus on palju bullerbylikku. Kirjeldatu on aga vanaisa elukeskkond, kuhu lapselapsed nagu lõbustusparki viiakse.

Seega on maaelu küll idülliline, aga mitmes mõttes ajast ja arust – nagu huviretk vabaõhumuuseumi. Mõne kirjutaja puhul kumab läbi, et maal on küll kena vahel viibida ja suvitada, aga ega seal mingit elu ei ole. Selles mõttes, et pole mugavusi, kooli ja teisi lapsi.

Vanavanemate pool mängitud mängud ja imelised juhtumused on sisuks Janka Lee Leisi „Hanna ja Alekski lugudes”. Laste kodu ei ole tegelikult linnas – nad elavad kilomeetri jagu viimasest valgusfoorist ja kakssada meetrit eemal voolab jõgi, mille taga on põllud, mets on samuti jalutusikäigu kaugusel. Suveks sõidavad nad aga Saaremaale vanaema-vanaisa juurde. Seal on ikka päris maa. Mängukaaslasteks saavad nad naabritädi poole suvitama sõitnud lapselapsed ja kohaliku poisi Aavo. Mängitakse piraadilaeva ja lossipreilisi ning autor laseb lastel koguni sala-aarde leida. Nüüsiis elu maal kui tivolis.

Tervist parandama

Kompliment maaelule on, et kirjanikud leiavad selle tervitava olevat. Ka nendes raamatutes, kus lastel mingit otsest viga küljes ei ole, räägib autor keskkonna positiivsest mõjust nii vaimsele kui füüsilisele tervisele. Kärt Hellerma „Õrnades kõrvades” kannatab tüdruk liiga tundliku kuulmise tõttu. Linna helid teevad talle haiget, nii tuleb

Illustratsioon raamatust:
Krista Kumberg. „Autopõnn
Anto vanaemal külas”
(2014, kunstnik P. Rea)

keskkonda muuta. Tema üks vanem sugulane elab maal ja nõustub lapse enda juurde võtma. Tõepoolest – tüdruk saab terveks. On see siis tallekese võlutemp või sobiv keskkond, või kasvab oma hädadest välja, mine võta kinni.

Elsa Pelmasse „Seiklused Metsapärdil” algab perekonnaõukoguga. Minategelane on koolieelik ja just arsti juures käinud. Too arvab, et laps kasvab liiga ruttu ja luustiku seisukord pole seetõttu kiita. Vanavanaema on nõus lapse suveks enda poole maale võtma. Kui talvisel koolivaheajal taas maale minnakse, võib tüdruk uhkusega rääkida, et on klassis kõige pikem, tugevam ja osavam, seda kõike tänu suvele Metsapärdil. Kristel Salu „Viljaküla Brita” minajutustaja põeb linnas alailma raskelt kulgevast angiini ja saadetakse vanatädi juurde maale, kus tema tervis alati korras on.

Suvekodu

Evi Rist kirjeldab raamatus „Salatee lõpus”, kuidas linnapere suve hakul maakodusse sõidab. See on metsa sees, naabruses kaks maja – ühes püsiasukana vanem naine ja tolle lapselaps, teine seisab tühjana, kuni vene perekond selle üle võtab. Eemal on ka küla olemas. Kuueaastase Mehise mängukaaslasena saab nelja-aastane Sandra, hiljem ka omavanune Slavik. Maaelu juures olulise aspekti leiab Mehis päris üksi kodus olles. Ema

sõidab poodi ja poiss istub suure kivi otsa teda ootama. Ta tunneb end äkki nii pisikese ja üksikuna. Siis aga märkab kivil putukaid, kes on temast veel pisemad ja ajavad oma kummalisi putuka-asju. Nendesse võib tema kui jumal sekkuda. Poiss taipab, et pole keset loodust kunagi päris üksi ega päris pisike. Suvekodu nõuab ka mõndasorti maatööde tegemist – puudetegu ja kasevihtade meisterdamist eeskätt. Lõpuks laseb autor Mehisel sõnastada selle, miks too seda kõrvalist paika nii toredaks peab: „Oh, mulle vist meeldib, kui on palju ruumi ja kellelgi ei ole liiga kiire.”

Ilmar Tomuski „Pöörane puhkus Parakatkus” jutustab sellest, kuidas perekond karukolkas ja lagununud majas end isa sõbrale teene tegemise korras sisse seab. Esialgu internetinäljas lapsed mõistavad lõpuks, kui tore on midagi täiesti ise, oma kätega, päriselt teha. Majast saab nende suvekodu.

Reeli Reinausi „Mõistatus lossivaremetes” ja Reet Made „Salaroheline hiis” pajatavad müstikaga vürtsitatud suveseiklustest. Esimeses sõbruneh suvekodus igavlev peategelane samas seisus olevate lastega ning koos ette võetud uurimisretked päädivad põnevate sündmustega. Made raamatus tutvub peategelane hoopis haldjanoormehega ja veedab samuti unustamatu suve.

Nojah, porgandipeenraid ja heinategu suvitaja-

tel ju pole. Linliku suhtumise ja maaelule omase mõtteviisi vahe tuleb hästi esile Evi Risti „Küla-koolikellas”. Maale kooli saadetud Kaia on trotsi täis. Tal on igav, vanaema ta tööde juures aidata ei kavatsegi. Siis satub ta aga pinginaabri poole, kel on käed-jalad askeldusi – päris tööd – täis ja kes on seejuures igati lõbus ja rahul. Maal elades pole sul valikut – mis on vaja ära teha, see tehaksegi. Autor näitab Johanna töid kui mängust lõbusamat tegevust. Kaiagi saab selle „nakkuse” külge. Klassikaaslaste muhe tögamine ja sisse-elamine külaelus teeb linnapreilist maaelu patrioodi. Sarnase sündmuste käiguga on ka Siiri Laidla „Käbiküla lood” – linnatüdruk satub vastutahtsi maakooli ja kus siis alles läheb lõbusaks! Laidla kirjeldab värvikalt ilma igasuguste mugavusteta kodu, ka elektrit pole. Maale kolima on ema ja tüdruku sündinud lahutus.

Oma kodu loomine

Kodu loomine maale on kas paratamatus, ka viimse pelgupaiga leidmine, või läbimõeldud otsus. Siin rubriigis on ehk kõige programmisemata laadi teosed, mis toetavad „Tagasi maale!” poliitikat. Kusjuures siiralt, mitte plakatlikult. Peategelaste vanemad on valinud elu maal, aga mitte talupidamise. Mitu ema on väikeste lastega kodused, nende tegevusala pigem loomingu-line, maalimine näiteks. Peetakse alevi ajutist töötasa, kohvikus näiteks. Isad käivad kusagil kaugemal tööl. Elamised pole neil päris valmis, see on pikem protsess. Kool võib asuda hoopis kaugel, kauplus samuti, aga selles ei nähta pahet, vaid paratamatust, sest maaelu sobib kunagisele linnaperele paremini. Ometi ei kujutata sulandumist kohaliku kogukonnaga. Kas pole neid omaks võetud või ei ole nad ise esimest sammu astuda vaevunud, oluliseks pidanud? Või pole see autori meelest tema raamatus kujutamist väärt? Naabritega suheldakse küll aktiivselt, eriti lapsed.

Aastal 2004 ilmus Anneli Lemberi „Pere lood”, mis peegeldab autori elukäiku. Lemberid elasid Luksemburgis ja kolisid siis Läänemaale

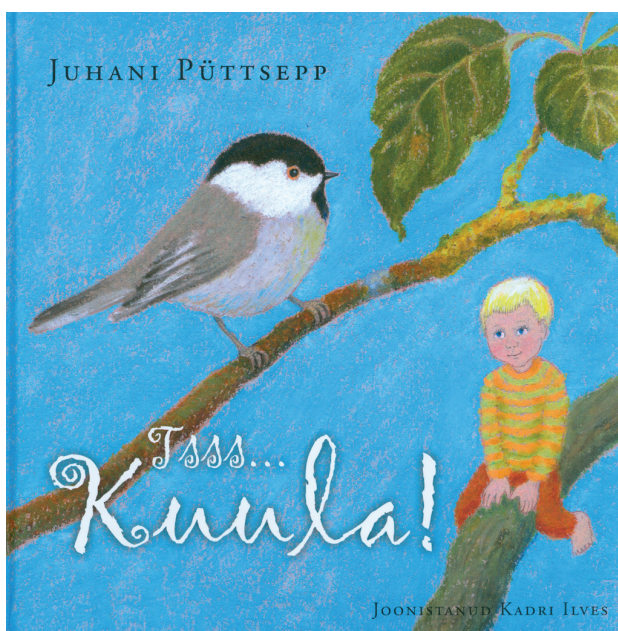
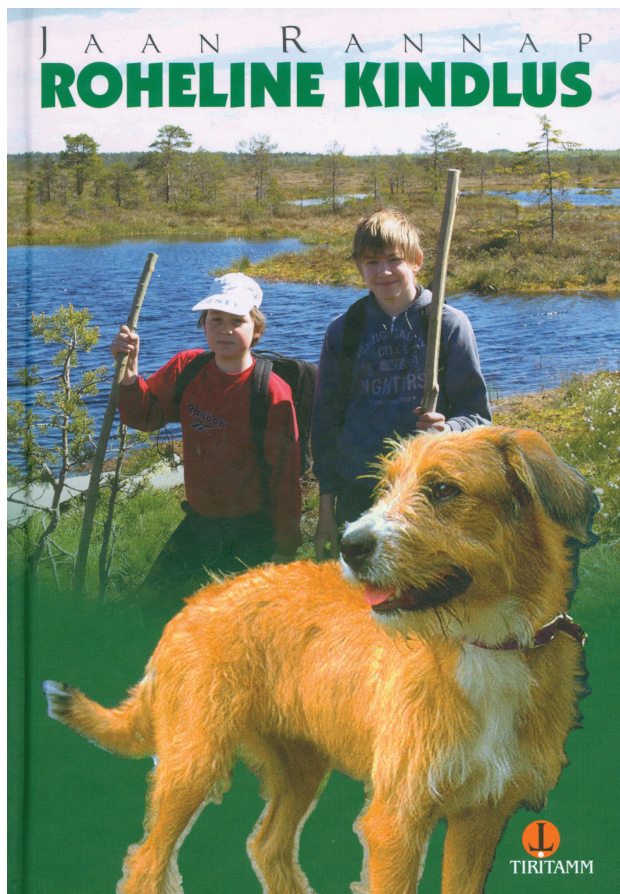
Sinaleppa. Raamatus kirjeldatud pere hakkab potipõllumeesteks ja ei pelga kanu ega lehma võtta – mitte tootmise eesmärgil, vaid enda tarbeks. Märiline on isa ja poja vestlus talvise metsatöö ajal. Poeg küsib ääri-veeri, miks nad ei võiks lageraiet tehes ratsa rikkaks saada. Küla naerab, et istuvad kullahunniku otsas, aga ikka vaesed. „Aga mis Metsatalu me siis enam oleks,” küsib isa vastu. Raamat on sündinud veendumusest ja kogemusest.

Kõige järjekindlam on Eve Hele Sits. Ilmunud on hulk teabelise suunitlusega Mooni-raamatuid. Sitsi raamatute tegelane Mooni Meri on 10-aastane ja aasta tagasi kolis nende pere maale. „Õunte ootel” jutustab pere esimesest aastast uues kodus, kus pole automüra, tossuvingu, ei pea supermarketist õunu ostma. Moonile meeldib tema uus kool, maal elamine on vahva ja oma vastseid teadmisi rahvakalendri, metsaelu ja muu kohta jagab ta ka lugejatega.

Illustratsioon raamatust: Eve Hele Sits. „Mooni talurahva tähtpäevik” (2011, kunstnik E. Marguste)

Kodu loomine maale on kas paratamatus, ka viimse pelgupaiga leidmine, või läbimõeldud otsus. Siin rubriigis on ehk kõige programmisemata laadi teosed, mis toetavad „Tagasi maale!” poliitikat.

Sitsi „Saiasoo lugudes” tegutsevad kolmikud tüdrukud. Autor iseloomustab maaelu: „Vahel tundub, et aeg justkui seisaks siin” ja „Saiasoo on inimestel piisavalt aega oma mõtete jaoks”. Hajaküla ühes servas on olemas ka pood, postkontor ja – turg!? Aga kool ja lasteaed on ühes teises, suuremas külas – seal on juuksur, apteek ning kohvik. Kolmikutel õnneks on mängukaaslased isekeskis varnast võtta, teisi lapsi seal kandis pole. Suheldakse naabriperega, need on juba

vanemad inimesed, kes hooldavad oma invaliidist täiskasvanud tütart.

„Saare talu lugudes” jutustab Heli-Ann Seervald sellest, kuidas ja miks linnapere maal maja ostab ning sinna elama kolib. Nimelt soovivad isa ja ema oma lastele kodu, kus saab õues vabalt mängida ja kus saab naerda ja huigata nii kõvasti kui meeldib. Keset põlde asuvast põlistalust on õige nurga alt piiludes ka alev näha. Maja sai kätte „mõistliku hinnaga” ja noor pere on sinna palju tööd ning vaeva panustanud. Päril valmis see veel polegi. Talupidajateks pole plaan hakata, ehkki pisemaid koduloomi peetakse. Kitse näiteks, kanu, koerast rääkimata. Isa käib linnas tööl, emale renditakse auto, et ka tema saaks suviti alevis tööl käia. Maal lihtsalt ei ole tööd, saadab raamat sõnumi. Saab teada, et maal on elekter vahel pikemalt ära ja kui tore on siis perega lauamänge mängida, joonistada, puupliiti kütta. Teistele seal kandis elavatele inimestele autor raamatus ruumi ei pühenda. Maale kolinud pere elaks justkui oma mullis – teisi külaelanikke näeb vaid lavkas käies.

Teinekord aga asutakse maale nagu asumisele – majanduslikud olud sunnivad. Kadri Pettai „Jaanik(a)s” saab nimategelase ema koondamisrahad kätte ja perel tuleb elus teine lehekülj keerata. Maal on olemas esivanemate talu, kus elada saab ja asulast leiab tööd. Tüdruk määratleb oma asukohta kui Lõuna-Eesti pärapõrgut, kus majas pole voodeid ega elektripliiti, pole levi, internetiühendust. On vaid paar raamatut ja kohalik kobruleht. Ometi pakub kummaliselt lõhnav maja neile põnevat uurimist ja suvi kustumatuid elamusi.

Kristel Kriisa „Piinatud hingedes” alustab ema oma kahe tütreaga samuti uuel lehel. Elatakse keset metsa, elatiraha teenib naine postiringi ja käsitöoga. „Säde maailm oli aga täiesti teistsugune”, kirjutab autor. „Ta elas kesk metsi saja-aastases pooleldi kõdunenud majas koos hiirte ja rottidega. Tal polnud sentigi raha, et vahetunni ajal puhvetisse minna nagu teised. Tal polnud isegi mobiili, et helistada, kui koolibuss ühel õhtul ei tulnud.”

Jaan Rannapi „Rohelises kindluses” võtab peategelane maale asumist kui järjekordset raamatut sarjast „Seiklusjutte maalt ja merelt”. Tema kaudu saab aimu, mida maal elatise teenimiseks teha tuleb ja teha annab. Eeri ja Mani püüavad ning suitsutavad kala, et seda müüa, korjavad kukeseeni, teevad korda peenramaa. Nad sõbrunevad pikapeale kohalike nagamannidega. Juhtub mõndagi põnevat. Maaelu on seiklus! Kodu maal on sageli

paratamatus, pelgupaik, kui elu on kehvasti läinud. Maalt saab ikka abi!

Karikatuurne pilt maaelust

Raivo Tihanov saadab loos „Täiega pöördes” tulnukad Maale, sealjuures maale. Groteskse kujutuslaadi võib andeks anda, sest lõpuks hakkab teise planeedi poistele maal nii meeldima, et nad loobuvad võimalusest koduplaneedile naasta.

Esimene sõnum – maal on igav, seal pole midagi teha. Inimesi jääb vähemaks, need vähesed on oma eluõhtut nautivad rahumeelsed vanainimesed. „Noored olid siit kolkast ammuilma jalga lasknud ja võõrad siia ei tulnud, vaid SATTUSID kogemata ning kadusid siinset surmatardumust kohates kiiremini kui hea mõte”, kinnitab autor. Konstaabel Lapats asendab eraelu ja lõbustused tööle pühendumisega. Võsastesse päranduse saanud neiu Pirnika töötab vallamajas sekretärina, ülejäänud ajal on tal surmigav. „Rahvamajas mutikestega vokka vuristada või memmedega laulukest kõõrutada polnud tal vähimatki tahtmist”. Just nagu see olekski kõik, mida maal teha!

Teine sõnum – maal elavad veidrikud. Mainitud konstaabel Lapats unistab politseioperatsioonidest, aga kõige suurem neist oli see, kui ta jaaniõhtul käis lõkete kõrguse normile vastavust kontrollimas ja trahvimas. Onu Kalju räägib murdemekilist ebakorrektselt eesti keelt, on muhe ja töökas ja valmis mistahes romust mistahes agregati meisterdama. Aga ka mistahes laokile jäetud eset oma krundi peale vedama. Tobu-Ärri on aga ilastav idioot – kõrgharidusega mees eksis orienteerumisvõistlusel ära ja kui ta siis lõpuks leiti, polnud ta enam endine. Nüüd karjatab Ärri vasikaid ja vaimustub pisividinatest. Vallavanem moosib Pirnikat, et tema kinnisvarale käpp peale panna. Autor küll kinnitab, et jobud on siia ilma loodud, et huvitavam oleks, kuid ometi on nende kontsentratsioon Võsastes ebaloomulikult suur ja autori pilk kuidagi võsapetsilik.

Ka Kristel Salu Viljaküla Brita teeb kohe alguses selgeks, et Viljakülas näeb kõik vanaaegne välja. Linnainimesed ütlevad, et küla on mahajäänud kolgas. Aga tüdrukule meeldib, ning veidra test tüüpidest ei tule ka Viljakülas puudust kätte nagu Võsasteski.

Tõsiseks maaelu-teemaliseks raamatuks tuleb aga pidada Mait Vaigu „Juss ja vennad”. Vennastekolmik on talumehe pojad, enam või vähem noorusest ullid kõik. Autor karikeerib maapoisse ja maaelu. Minajutustaja teatab: „Neetud maaelu,

praegu istuks kusagil linnas, töötaks pangas ja ajaks raha kokku, selle asemel, et siin põllul roomata. Isa, vana kooner, võiks selle pideva mulla ümber sahmimise ära lõpetada, talu, majad ja maad maha müüa, korraliku korteri osta ja raha jääks nii palju ülegi, et isegi meie lapselapsed saaksid poest oma juurviljad, moosid ja muu jama kätte. Ime, et nad emaga veel ise leiba ei küpseta.”

Autori eesmärk on pigem huumor kui alavääristamine. Nii mõnigi tõik võtab pead vangutama – isa usaldab poegadele seatapu, kuigi ükski neist pole eelpoolnimetatud toimingu juures isegi mitte assisteerinud. Tegemist on eduka talumehe perega, kui otsustada nende jõulukinkide põhjal, mida isa oma poegadele ostab. Raamatus tehakse päris tööd, linnainimesele võib mulje asjadest jääda kaunikesti ehmatav.

Välisvaatleja pilk külaelule Kaja Sepa raamatus „Hetk enne homset” on elutervem. Siin saabub linnapere vastselt soetatud suvekodusse, mis asub paigas, kus „mitte midagi ei ole” – ei poodi, kultuurimaja, ka mitte järve ega jõge. Kutse peoplatsile tekitab Erles tunde, et parem sussitaks kuskil karjamaa peal omaette rämpsulõket, kui minna mingile külmuttide kokkutulekule, lasta ennast nagu imelooma vahtida ning kohtuda nende mitut vurhvi külapoistega, kellest üks kuuldavasti ka selle küla mõistes idioot. Trotsi täis tüdruk leiab ümbruskonnast kiiresti uusi tuttavaid, koguni sõpru. Esialgu on ta nagu võhik võõrsil, aga peagi näeb ta esialgu naeruväärsena ja veidrana tundunud pealispinnast sügavamale ja kirjeldab maaelu adekvaatselt, sooja sümpaatiaga.

Niisiis on maaelu kujutamine hea vahend selleks, et hoida kultuurilist järjepidevust: kirjeldada töid-tegemisi, mis juba unustuse hõlma vajumas, eriti linnalapse jaoks, kujutada maaelu ideaalseid tingimusi vabaduse nautimiseks ja mängudeks, kiita loodusega käsikäes kulgevat elustiili, õhutada loodust hoidma, keskkonda kaitsma. Enamik raamatutest võtavad enda kanda huvireisi giidi rolli ja on kirjutatud linlikust vaatenurgast. Maaelu keerukust – pole poodi, arsti, kooli, lasteaeda – ei ole maha vaikitud. Maa pakub pelgupaika, tuge, tervist. Peategelaste hulgast ei leia põlist maalast, kes koos vanemate ja vanavanimatega oleks järjepidevalt maal elanud.

Kaunilt lootustandev on Juhani Püttsepa „Tsss... Kuula!”, milles tukastama jäänud väikemees teeb unerännu vanaisa kodukanti, kodutallu. Ta näeb elu maal läbi muutuste looduses, mis teda võluvad ja tagasi kutsuvad. Ühel päeval minnaksegi...